

Вікторія Панченко
Житомир

Професія як вимір біографії
(на прикладі мирового судді Житомирського округу
А.Токаржевського-Карашевича)

Професія займає вагомую частину життя людини і, безумовно, накладає свій відбиток на її сутність. Прагнення досягти професійних успіхів часто змінює звички і уподобання, світогляд і навіть поведінку та манеру вести розмову. Особливо це стосується суддів, адже на них щодня лежить відповідальність за долю підсудних та потерпілих, їх сімей. Усвідомлення цього штовхає до постійного самовдосконалення: як з боку юридичної кваліфікації, так і морально-ціннісних установок. З часом завдяки наполегливій праці над собою і під впливом службових вимог витворюється цілком нова людина – справжній спеціаліст у своїй сфері, який тісно пов'язаний із власною професією. Виходить, що вона живе у ньому, незримо керує його поведінкою навіть у побуті, а він існує у ній, вже не уявляючи себе поза службою.

Проблематика, пов'язана із явищами професіоналізації та поглибленням спеціалізації серед імперських чиновників різних відомств неодноразово ставала об'єктом дослідницького інтересу. При цьому, у дореволюційний період звертали особливу увагу на кваліфікаційні вимоги до кандидатів на суддівські посади¹, розробляли питання моральності суддів² та судової етики³. У радянський час з'являються перші спроби системного аналізу

¹ Михайловский И.В. К вопросу об уголовном судье. По поводу предстоящей судебной реформы. Нежин, 1899. 92 с.; Ренненкампф Н.К. Судьбы привилегированных и непривилегированных юристов (к статистике юридического образования в России с 1863 года). СПб., 1884. 34 с.; Брун М. Мировые судьи // Энциклопедический словарь / под ред. Ф.А.Брокгауза, И.А.Эфрона. Т. XIX. СПб., 1896. С. 425-432.

² Власть суда в применении наказания (в Кавказском юридическом обществе) // Кони А.Ф. Избранные труды и речи / сост. И.В.Потапчук. Тула, 2000. С.261-266.

³ Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики) // Кони А.Ф. Избранные произведения: статьи и заметки, судебные речи, воспоминания. Москва, 1956. С. 19-48.

чиновництва як специфічного прошарку суспільства із притаманними йому способом життя, внутрішньо корпоративними нормами поведінки та ціннісними установками⁴. На сучасному етапі з'являються спеціалізовані праці, в яких подається всебічна характеристика чиновників Міністерства внутрішніх справ⁵, фінансів⁶, судового відомства⁷. Публікуються наукові розвідки присвячені з'ясуванню соціального⁸, кваліфікаційного⁹, родинного¹⁰, ціннісного¹¹ аспектів життя середньостатистичного російського бюрократа. Досі мало уваги приділялось вивченню кар'єри мирового судді, значенню і ролі професії у його житті, ставленню до службових обов'язків. Мета цієї статті – на прикладі одного із мирових суддів Волинської губернії з'ясувати роль професії у житті особи, простежити кар'єру та ті соціальні умови, що впливали на формування його світогляду, а отже, і на якість здійснюваного ним правосуддя.

Основою фахового зростання завжди виступають ціннісні установки, закладені у юності, та спеціальна фахова освіта. Саме вони формують базис для подальшого професійного становлення у галузі права. Антон

⁴ *Ерошкин Н.П.* Чиновничество в России // Большая советская энциклопедия / под ред. А.М.Прохорова. Т. 29 (Ч-Э). Москва, 1978. С.207-208; *Дубенцов Б.Б.* Самодержавие и чиновничество в 1881-1904 гг. (политика царского правительства в области организации государственной службы) // Автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук. Ленинград, 1977. 21 с.; *Раев М.* Понять дореволюционную Россию: государство и общество в Российской империи. London: Overseas Publications Interchange Ltd, 1990. 304 с.

⁵ *Маркевич О.* Віце-губернатор Волинської губернії першої половини XIX століття: соціологічний портрет // Волинські історичні записки. 2011. Том 6. С. 121-132.

⁶ *Бармак М.* Діяльність місцевих фінансових установ на Правобережній Україні в першій половині XIX ст. / М. Бармак. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nztnpu_ist/...2/.../2_Barmak.pdf

⁷ *Еволюція етосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис) /* за ред. В. О. Лозового та В. О. Рум'янцева. Х., 2011. 264 с.; *Шигаль Д.А.* Специфіка освітнього цензу, встановленого судовими статутами 1864 р. для мирових суддів. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pz/2010_108/108_4.pdf; *Волегов В.С.* Провинциальный чиновник судебного ведомства на рубеже XIX – XX вв. // Вестник Пермского университета. 2010. № 1(12). С. 83-89. – Режим доступу: <http://www.histvestnik.psu.ru/PDF/20101/04.pdf>; *Максимов О.В.* Кадровий склад Житомирського окружного суду в умовах судової реформи 1864 року. – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/7787/

⁸ *Кочергін І.О.* Роль дворянства у запровадженні положень судової реформи 1864 р. на Катеринославщині // Гуманітарний журнал. 2009. №3-4. С.33-40.

⁹ *Смирнова Н.Н.* Становление судейского сообщества в царской России. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-sudeyskogo-soobschestva-v-tsarskoy-gossii#ixzz2IszaEgNI>

¹⁰ *Бодрова Ю.В.* Семья провинциального чиновника первой половины XIX века // Автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук. Санкт-Тверь, 2009. 21 с.

¹¹ *Ковалева И.В.* Ценности правовой культуры в представлениях российского общества конца XIX – начала XX веков. Великий Новгород, 2002. 160 с.

Токаржевський-Карашевич народився у сім'ї волинського священника 1826 р. Тому з дитинства йому прививалась християнська мораль: повага до старших, любов до людей, милосердя, чесність, справедливість, співчуття і прощення. Батько дав сину якісну домашню освіту, а потім віддав на навчання у Волинську духовну семінарію. Рекрутування вихідців із духовного стану для заміщення вакансій у мирових судах було поширеним у Волинській губернії явищем, адже у середньому 12% суддів походили із священницьких родин. На думку О.Лохвицького, цей показник пояснювався прагненням збалансувати вплив місцевої польської еліти протиставивши йому російський елемент, оплотом якого і було православне духовенство¹².

Другим фактором, що позитивно впливав на формування юристів-фахівців, був початок служби на нижчих посадах у різних установах. Така практика давала можливість опанувати ази діловодства, корпоративної етики, а щонайважливіше вчитися у досвідчених колег і переймати їх знання. Так і Антон Токаржевський-Карашевич після завершення у 1851 р. навчання вступив на цивільну службу, розпочавши її у канцелярії подільського губернського правління. Після трирічного стажу він подав клопотання про переміщення на аналогічну посаду у кам'янець-подільський тюремний комітет, яке було задоволене. Проте на цьому Антон Семенович не зупинився і прагнути кар'єрного зростання за наступні сім років (1857-1864) змінив три посади: столоначальника Подільського губернського правління, служителя канцелярії волинського губернатора, виконуючого обов'язки судового слідчого однієї із дільниць м. Житомира. При цьому, за сумлінність нагороджений бронзовою медаллю на андріївській стрічці у пам'ять війни 1853-56 рр.¹³. За 13 років служби пройшов шлях від колезького реєстратора до колезького секретаря (з XIV до X чину Табелі про ранги). Тому з однієї сторони, він був енергійною та амбітною молодою людиною, а з іншої, – походження не давало жодних службових привілеїв і йому довелося послідовно проходити всіма сходинками бюрократичної ієрархії, вислужуючи встановлені терміни. Остання обставина значно уповільнювала його кар'єру.

Двоєко впливала на професійне становлення суддів обмеженість у коштах. В одних вона формувала стійкість, силу волі та давала усвідомлення дійсних мотивів більшості розглядуваних ними правопорушень. Водночас інших матеріальна незабезпеченість штовхала на шлях корупції та службових зловживань. До перших належав і А.С.Токаржевський-Карашевич, який у 1851-1864 рр., будучи на службі у канцеляріях різних установ, теж отримував досить низьке жалування (3-10 руб. на місяць)¹⁴. Це змушувало його постійно економити, а також не дозволяло одружитись. Саме через це він винаймав кімнату у передмісті, на вул. Чуднівській. Детальний опис житлових умов

¹² Лохвицкий А. Губерния и её земские и правительственные учреждения. СПб., 1864. С. 138.

¹³ Держархів Житомирської обл., ф. 2, оп. 1, спр. 139, арк. 11 зв.-14.

¹⁴ Попова А.Д. Формирование правового статуса судей: история и современность. – Режим доступа: http://www.juristlib.ru/book_2411.html

канцеляристів м. Житомира 1857-1860 рр. описав польський письменник Юзеф Ігнаци Крашевський. Вдень на цій вулиці метушилися євреї, постійно курсували підводи, що повертались із млина, і водовози. Часто подорожньому потрапляли на очі собаки, кози, рогата худоба і кури, а вздовж заборів, що тяглися вздовж обох сторін дороги, розміщувались маленькі неохайного виду крамнички із продовольством¹⁵. Самі ж будинки однією стіною стояли на високих стовпах і не мали правильної чотирикутної форми, – завжди одне їх крило було вище за інше. Довкола будівель містилось безліч сходинок і галерей для поєднання внутрішніх приміщень, які то піднімалися до самісінької покрівлі, то спускались у підземелля¹⁶. У таких же умовах проживав і Антон Семенович.

1864 р. А.С.Токаржевського-Карашевича призначено судовим слідчим 3-ї дільниці Житомирського повіту. На цій посаді він пропрацював наступні вісім років до призначення мировим суддею. При цьому в силу бідності та недворянського походження, місцева адміністрація залишила його кандидатуру без розгляду і у списках рекомендованих генерал-губернатором осіб відповідного прізвища не знаходимо¹⁷. Однак для влади важила передусім відповідність освітньому та службовому цензам, а не особисті зв'язки та іменитість кандидатів як для очільників Західного краю. Тому третині рекомендованих у призначенні міністерством було відмовлено, а вакансії заміщені іншими охочими. Така політика уряду дала Антону Семеновичу шанс для кар'єрного росту, яким він і скористався. Після надання характеристик із попередніх місць служби та відзивів поліції про політичну благонадійність, він був призначений дільничним суддею у Житомирський округ.

Своєрідною ініціативою молодого спеціаліста та ознакою його визнання у професійному середовищі була присяга. На першому розпорядчому засіданні мирового з'їзду 10 травня 1872 р. місцевий священик привів суддів до присяги. В урочистій обстановці Антон Семенович зачитав наступний текст: «Обіцяюся і клянусь Всемогутнім Богом, перед святим Його Євангелієм і животворящим хрестом Господнім берегти вірність Його Імператорській Величності Государю Імператору Самодержцю Всеросійському, виконувати свято закони Імперії, творити суд по чистій совісті без будь-якої на чиюсь користь прихильності і чинити у всьому відповідно званню мною прийнятого, пам'ятаючи що у всьому повинен буду дати відповідь перед законом і перед Богом на страшному суді Його. На підтвердження цього цілую слова і хрест Спасителя мого. Амінь»¹⁸. Потім було підписано два примірники присяжного листа: один мав зберігатись в архіві з'їзду разом із формулярним списком, а інший підлягав пересилці у

¹⁵ *Трипольский Н.* Исторические сведения о городе Житомире, Волынской губернии // Житомирський вісник. № 47 – 22 листопада 1996 р. С. 10.

¹⁶ Там само.

¹⁷ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 181, спр. 425 е (ч. VII), арк. 23-30.

¹⁸ *Держархів Житомирської обл.*, ф. 167, оп. 1, спр. 3, арк. 12.

Сенат. На думку В. С. Шандри, присяга була мобілізуючим заходом, а її текст укладався з тим, щоб відповідно впливати на того, хто її складав, вимагаючи відданості та ретельності, адже даремно служба імператорові та його дому ув'язувалася із служінням батьківщині та Богові. У такий спосіб влада підносила свій авторитет, персональну відповідальність за наслідки, зміцнювала дисципліну чиновників¹⁹. Тому присяга була надзвичайно дієвим аргументом у повсякденному житті.

Ввірена піклуванню Антона Семеновича четверта ділянка охоплювала житомирське передмістя з боку р. Кам'янки та частину прилеглих Левківської та Троянівської волостей²⁰. Тобто саме той район, де він протягом останніх 11 років винаймав житло. З огляду на це, новопризначений суддя був добре знайомий із місцевими мешканцями та їх побутом, що, безсумнівно, допомагало йому у роботі. На долю колезького секретаря випав обов'язок підібрати приміщення для камери, закупити необхідні меблі та канцелярське приладдя. Із цим завданням він успішно впорався, оскільки одним із перших серед мирових суддів Житомирського з'їзду приступив до розгляду судових справ, переданих йому від закритого повітового суду.

Із новою посадою прийшло і підвищення грошового утримання: відтепер Антон Семенович отримував щомісяця 250 руб. (167 руб. жалування, 58 руб. столових і канцелярських, 25 руб. квартирних)²¹. Тому він вже міг собі дозволити пристойне житло та кращий одяг. Це було дуже важливо, адже у Російській імперії незалежно від матеріального добробуту чиновник повинен був вести відповідний до свого суспільного становища спосіб життя – мати будинок, прислугу, відвідувати прийоми і благодійні вечори, ходити до театру – аби не бути ізгоєм у бюрократичному середовищі. На переконання В.О.Дятлова, особливістю чиновництва XIX ст. було поєднання в одній людині почуття чиновницької значимості та соціальної ущербності. Перше пов'язувалось із перспективою підвищення соціального статусу із отриманням чергового чину (особисте чи спадкове дворянство). Однак за відсутністю у вихідців із нижчих прошарків (міщан, солдатських та священицьких дітей) нерухомості та джерел додаткового прибутку вони не могли жити настільки розкішно, як дворяни, і тому відчували себе у їх товаристві некомфортно²². Як зазначав сучасник, такі бюрократи переймалися своїм становищем і тому «завжди уникали виключно дворянського

¹⁹ Шандра В.С. Законодавче врегулювання тексту присяги (початок XVIII – середина XIX століть): формула присяги. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uashch/2007_12/S389-402.pdf

²⁰ Памятная книжка Волынской губернии на 1886 г. / сост. под ред. секретаря комитета И. Ф. Мацкевича. Житомир, 1885. С. 12.

²¹ Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 130, арк. 31 зв.

²² Дятлов В.А. Особенности социального положения чиновничества Российской империи в первой половине XIX века (на примере Пензенской и саратовской губерний) // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского. 2012. №27. С. 12-20.

товариства, а коли і випадало бути у їх колі, то тримали себе скуто і принижено»²³.

Подібні суперечливі почуття відчував і А.С.Токаржевський-Карашевич. З однієї сторони, від особистого дворянства його відділяв лише один чин, а з іншої, – він не мав ніякої нерухомості, а значить був позбавлений додаткових джерел прибутку. Водночас дев'ять із сімнадцяти суддів Житомирського з'їзду володіли значними земельними наділами (від 300 дес. у Ф.О.Штакельберга²⁴ до 8099 дес. у І. М. де Шодуара²⁵), ще п'ятеро мали будинки або невеликі садиби у різних містах Волинської губернії. Очевидно, що на їх фоні Антон Семенович почувався ущербленим і прагнув уникати їх товариства. Тому цілком присвячував себе правосуддю у своїй дільниці; якщо ж лишалась вільна година, то проводив її у колі родини та товаришів по канцелярській службі. У такі вечори вони збирались разом, читали свіжі номери газет і жваво обговорювали новини, насолоджуючись спілкуванням та домашньою музикою²⁶. До того ж, колезький радник, як і решта «чиновників канцелярського походження»²⁷, у повсякденні тісно поєднував службові обов'язки із веденням домашнього господарства, яким за відсутності дружини чи служниці вимушений був займатись особисто.

Окремою сторінкою у біографії будь-якого чиновника імперської доби було отримання службового мундиру із входженням на нову посаду. Формений одяг нагадував громаді про виключність, почесність статусу того, хто його носить, виховував почуття солідарності і гордості за належність до конкретного відомства. Запровадженням мундирів самодержавство переслідувало кілька цілей. Передусім ідентифікувати чиновника як агента влади, встановити за ним тотальний контроль, вказати ранг у службовій ієрархії і дисциплінувати його. Крім вірності імператору, форма накладала на власника обов'язок завжди подавати оточуючим приклад гідної поведінки²⁸.

Згідно відомчих циркулярів, мундир мирового судді складався із білого кітеля з відкладним коміром і плечовими знаками, чорних штанів із золотими лампасами, сірих шовкових рукавичок і чорного з білим верхом кашкета. При

²³ *Глориантов В.И.* Потомственные дворяне канцелярского происхождения // Русский архив. 1905. Кн. 1, № 4. – С. 664.

²⁴ *Держархів* Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 147, арк. 2 зв.

²⁵ *Держархів* Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 146, арк. 17 зв.

²⁶ *Трипольский Н.* Исторические сведения о городе Житомире, Волынской губернии // Житомирський вісник. № 47 – 22 листопада 1996 р. С. 10.

²⁷ *Токмакова Ю.Н.* Провинциальное чиновничество центральной России в 1801-1861 гг. (на материалах Курской губернии) // Автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук. Курск, 2011. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/provintsialnoe-chinovnichestvo-tsentralnoy-rossii-v-1801-1861-gg#ixzz2VVIXroIm>

²⁸ *Курочкина Е.Н.* Эволюция гражданской форменной одежды в России XIX века // Автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук. Иркутск, 2011. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/evolyutsiya-grazhdanskoy-formennoy-odezhdy-v-rossii-xix-veka#ixzz2VVikEZ1C>

здійсненні правосуддя на ньому обов'язково мав бути посадовий знак – позолочена медаль з надписом: «Мировой судья 1864 г., 20 ноября» на бронзовому ланцюжку²⁹. Мундир ідентифікував мирового суддю як уповноваженого представника монарха, а також відокремлював його в уявленні простого люду від служителів старого дореформеного суду. Імператор для підданих був беззаперечним авторитетом, а чиновник призначений урядом та наділений атрибутами влади виступав у ролі монаршого посланника, обманути якого означало знехтувати волею самодержця із всіма наступними негативними наслідками. З іншого боку, судді носили форму повсякчас, а не лише у судовій залі. Це накладало на них додаткову відповідальність, адже вони були пізнаваними особами у місцевій громаді і завжди були на виду. Тому отримуючи свій мундир кожен мировий суддя ставився до нього із благоговійним трепетом і у подальшому ретельно дбав про свій зовнішній вигляд.

Важливим випробуванням на професійну придатність для молодих фахівців була повсякденна рутинна, яка чекала їх на службі, а також щоденне значне навантаження. Сповнені юнацьких ідеалів та сформованих в освітньому закладі уявлень про професію, судді-початківці вважали здійснення правосуддя своїм покликанням, захоплюючим таїнством торжества справедливості. Однак дійсність була не такою привабливою як та, що поставала в уяві та мріях. Тому багато таких чиновників не витримували і після першого терміну служби мировим суддею переводились на інші посади. Проте це не стосувалось А.С.Токаржевського-Карашевича. Після всіх формальностей він приступив до здійснення правосуддя у ввіреній дільниці. Кожного буденного дня о 10-й ранку суддя відчиняв камеру і розпочинав прийом відвідувачів. Прохачі звертались із різними клопотаннями: хто просив прийняти позовну заяву, інші – видати виконавчий лист у справі чи надати юридичну консультацію. Документація реєструвалась у спеціальних прошнурованих канцелярських книгах. Врешті о 13.00 прийом завершувався і Антон Семенович переходив до розгляду призначених на сьогодні справ. Роботу закінчував о 17.00-18.00 годині, залежно від кількості розглядуваних суперечок³⁰.

У силу свого виховання, усталених життєвих принципів, будучи вірним присязі та вбачаючи у служінні Феміді своє покликання А.С.Токаржевський-Карашевич віддав двадцять два роки службі у Житомирському мировому з'їзді (1872-1894 рр.). Саме про таких чиновників Г.О.Джаншиєв писав: «Вірячи у високе своє покликання, мирові судді першого скликання із надзвичайною енергією і любов'ю до справи взялись за виконання обов'яз-

²⁹ *Учреждение судебных установлений. Свод законов, правил, распоряжений и разъяснений, относящихся до учреждения судебных установлений и судебного управления / сост. под. ред. С. Г. Громачевского. СПб., 1897. С. 130.*

³⁰ *Панченко В.С. Судочинство у мирових судах Волині у другій половині XIX ст. (сторінками однієї архівної справи) // Краєзнавство. 2013. №2 (83). С. 161.*

ків»³¹. Однак Антон Семенович зберіг свій ентузіазм та прагнення служити народу і у подальші роки, будучи членом з'їзду восьми скликань. Весь цей час він плідно працював, здійснюючи правосуддя у ввіреній дільниці (див. табл.)³².

Табл.

*Статистика про рух справ у четвертій дільниці
Житомирського мирового округу за 1873-1893 рр.*

Роки	Вид Справ	Залишилось невирішених з минулого року	Виникло протягом звітного року	Всього було у провадженні судді	Протягом звітного року вирішено		Завершено примиренням справ	У % до загальної кількості справ завершуваних примиренням суддями округу	Кількість скасованих з'їздом вироків	У % від загальної кількості скасованих рішень
					Кількість справ	У % від загальної кількості				
1873	крим.	208	396	604	372	62%	121	22%	16	8%
	цив.	88	596	684	563	82%	141	20%		
1878	крим.	149	535	684	449	66%	112	28%	23	10%
	цив.	51	423	474	419	88%	40	12%		
1881	крим.	289	476	765	543	71%	116	35%	21	8%
	цив.	111	515	626	547	87%	53	17%		
1885	крим.	408	669	1077	618	57%	100	26%	40	11%
	цив.	129	546	675	517	77%	58	14%		
1889	крим.	287	715	1002	806	81%	174	44%	20	6%
	цив.	134	497	631	502	80%	39	14%		
1893	крим.	174	720	894	738	83%	92	14%	31	7%
	цив.	110	607	717	610	85%	60	21%		

Як бачимо, із наведених у таблиці даних, левова частка справ (77%) завершувалась А.С.Токаржевським-Карашевичем протягом поточного року. Завдяки життєвому досвіду, обізнаності із побутовими умовами та особистим знайомством із більшістю позивачів, судді вдавалось чимало суперечок закінчувати примиренням сторін. При чому відсоток таких проваджень в Антона Семеновича був значно вищий, чим у його колег. Разом із тим, кількість скасованих з'їздом вироків у цього мирового незначна (25) і становила лише 8% від усіх відмінених за звітний період рішень суддів

³¹ *Джанишев Г.О.* Епоха великих реформ: исторические справки, 7-е доп. изд. М., 1898. С. 289.

³² *Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. – 153, 173, 181, 208, 256, 268.*

округу³³. Крім того, у вільний від судових засідань час він разом із поліцією інспектував громадські місця. Так, газета «Жизнь Волини» повідомляла, що ввечері 14 серпня 1911 р. ним здійснена перевірка тракторів. При цьому, один із власників за допущення безладу у своєму закладі на місці був оштрафований на 20 руб.; інший – за споювання відвідувачів сплатив 25 руб. До того ж, був виявлений і заарештований відомий грабіжник³⁴.

Юрист А.Ф.Коні вказував, щоб не бути простим знарядям зовнішніх правил, що діють із байдужою регулярністю годинника, суддя повинен вносити у справу свою душу і поряд із приписами закону керуватись безумовними і вічними вимогами людського духу³⁵. Ці слова влучно характеризують А.С.Токаржевського-Карашевича, адже лише за такої умови можна було примирити сторони та знайти компромісне рішення конфлікту. Учасникам процесу подобались стримане ставлення судді, пильна увага до їх пояснень, відсутність іронії у його поведженні. Він належав до тих суддів, які, керуючи судовими дебатами, не копирсались у душі підсудного, не поводитись із ним грубо або по-начальницьки високомірно, а спокійно і неупереджено³⁶. Антон Семенович умів знайти свій підхід до кожного свідка: повернути самовладання одним, підтримати енергійність других, терпляче і з м'якою наполегливістю обмежити зайву балакучість третіх.

У судовому засіданні важливу роль відігравало й ораторське уміння судді. Його промова мала містити моральну оцінку злочину відповідно до усталеного суспільного світогляду. При чому судження висловлені так просто, насправді були наслідком широкої ерудованості, тривалих роздумів над сутністю речей, багаторічного досвіду і напруженої праці над кожною окремою справою³⁷. До того ж, за справедливим твердженням сучасника, пореформений суд вже був не лише судилищем, але й школою правової просвіти мешканців³⁸. Враховуючи неграмотність учасників процесу, перед Антоном Семеновичем стояло складне завдання – якомога простіше із залученням життєвих прикладів пояснити своє рішення. Про це один із суддів згадував: «Я кілька разів повторив свої міркування, варіюючи їх на різні лади, підшуковуючи найпростіші, цілком буденні вирази, ілюструючи

³³ Там само.

³⁴ Суд скорый // Жизнь Волини. 1911. №207 (17 августа). С. 3.

³⁵ Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики) // Кони А.Ф. Избранные произведения... С. 34.

³⁶ Берендтс Э.Н. Связь судебной реформы с другими реформами императора Александра II и влияние ее на государственный и общественный быт России. Петроград, 1915. С. 124.

³⁷ Искусство речи на суде // Кони А.Ф. Избранные произведения... С. 97.

³⁸ Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики) // Кони А.Ф. Избранные произведения... С. 36.

свою думку прикладами із життя»³⁹. Так само діяв і мировий четвертої дільниці.

У 1881 р. А.С.Токаржевському-Карашевичу присвоєно черговий чин титулярного радника і разом із ним 55-річний чиновник отримав довгоочікуване особисте дворянство⁴⁰. Але особливої радості це не принесло, оскільки молодечі амбіції його полишили, а натомість прийшла самотність, адже створити родину йому так і не вдалось. Антон Семенович, борючись із сумними міркуванням дедалі більше заглиблювався у роботу. Така сумлінність була помічена урядом і наприкінці кар'єри (1890 р.) він був нагороджений орденом Св. Анни третього ступеня⁴¹. А вже 1897 р. вийшов у відставку і за 22 роки зразкової служби йому призначили пенсію у розмірі 221 руб. 91 коп. на рік⁴². Однак через розхитане здоров'я і втрату смислу життя (служіння правосуддю) новоспечений пенсіонер прожив недовго: у жовтні 1905 р. у його справі зроблено помітку, що виплата пенсії припинена «за нетребованием денег более двух лет с 1 июля 1903 года»⁴³. З огляду на це, можемо припустити, що саме у липні 1903 р. у 77-річному віці А.С.Токаржевський-Карашевич помер.

Таким чином, завдяки судовій реформі 1864 р. у суспільстві було переглянуто ставлення до суду, служба у якому стала престижною. Серед суддів почало розвиватись усвідомлення власної професійної належності і особлива соціальна психологія. Причетність до судової гілки влади давала їм новий засіб самоідентифікації. Реформа породила тип шанованого і сумлінного судді, який суворо дотримувався принципів об'єктивності, незалежності і справедливості у своїх ухвалах. У таких судових діячів сформувалось відчуття професійної гідності, яке проявилось в одностайності і солідарності. Для них суд став всім життям, їх особистість фактично злилась із професією. Саме тому можемо говорити про професію як вимір біографії, як уособлення життєвого шляху конкретного судді і збірний образ його ціннісних установок та переконань.

Пореформені судові діячі, відчуваючи своє покликання у служінні не лише імператору, але й народу, привнесли у судову систему професійну гідність, корпоративну етику, а також подали гідні наслідування приклади справжнього професіоналізму, чесності, справедливості. Однак будучи вихованими на традиційних християнських цінностях із привитим змалку почуттями поваги до офіційної влади та любові до своєї вітчизни, саме старші служителі юстиції стали першопрохідцями у створенні тих моделей поведінки, які згодом поширились у суддівському середовищі. Прикладом такого «законодавця мод» у сфері судової етики, відданості обов'язку і був

³⁹ Тулуб П.А. Суеверие и преступление (из воспоминаний мирового судьи) // Исторический вестник. 1901. март (22). С. 1102.

⁴⁰ *Держархів* Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 130, арк. 31 зв.

⁴¹ *Держархів* Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 130, арк. 31 зв.

⁴² *Держархів* Житомирської обл., ф. 118, оп. 3, спр. 494, арк. 37 зв.

⁴³ *Держархів* Житомирської обл., ф. 118, оп. 1, спр. 530, арк. 25.

А.С.Токаржевський-Карашевич, для якого професія стала проектом всього життя. Коли ж він полишив службу – його життєвий шлях скінчився.

Що ж до особливостей кар'єри та умов, що впливали на неї, то можемо констатувати наступне. У Російській імперії другої половини ХІХ ст. вихідці із нижчих соціальних прошарків, навіть сумлінно виконуючи свої обов'язки, не могли дослужитись до вищих щаблів бюрократичної ієрархії. Це обумовлювалось тим, що вони: по-перше, не мали жодних службових привілеїв і змушені вислужувати обов'язкові терміни для присвоєння кожного наступного чину; по-друге, не володіли достатніми статками та особистими зв'язками із представниками губернської адміністрації. Навіть отримавши у поважному віці майже недосяжний ІХ чин і особисте дворянство, такі чиновники все одно лишались ізгоями у вищому світі і продовжували вести звичне для їх батьків життя. Усвідомлюючи соціальну несправедливість, судді «канцелярського походження» намагались всіма силами подолати свій комплекс меншовартості і будь-що реалізувати себе у професії, часто досягаючи значних успіхів у вигляді авторитету місцевої громади, корпоративного визнання високої їх кваліфікації та отримання різного роду монарших милостей (подяк, орденів, цінних подарунків). При цьому, присвячуючи себе службі та одержуючи невелике жалування, вони рідко створювали родини. Виходило замкнене коло: відданість службовим обов'язкам заважала одружитись, а відсутність сім'ї змушувала заповнювати вільний час роботою. Проте правосуддя від цього лише виграло: адже місцеві мирові суди отримали сумлінних, чесних і кваліфікованих суддів.

